

STREDNÁ EURÓPA – „HRA“ IDEY SLOVANSTVA S FENOMÉNNI JAZYKA A ETNICITY

GITA GEREMEŠOVÁ

Inštitút politológie
Katedra občianskej náuky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gita.geremesova@unipo.sk

Abstract:

The study analyzes the association between the birth of nations within Middle Europe (Mitteleuropa) and the idea of Slavdom. It emphasizes the fact that nations in Middle Europe (a specific region distinct from the East and the West) defined themselves specifically by means of their languages; the modern nations arose from the realization of the Slavs' unity which stemmed from the influence of the Russian Empire, or more precisely of the Russian language – the lingua franca of the Slavic world. The unity of the Slavs in their struggle for national existence had ultimately been a reaction to the imperial, political and linguistic domination of the German and Hungarian languages in the Habsburg Monarchy.

Keywords:

Modern nation, Language, Slavdom, Linguistic oppression, The Habsburg Monarchy.

Karl Jaspers hovorí v cykle prednášok pre Bavorské rádio, názov ktorých bol identický s ich následným knižným vydaním – Malá škola filozofického myslenia – o vzťahu dejín a prítomnosti toto: „Závazky našich predkov musíme vziať na seba, pretože za ne ručíme. Nemôžeme uniknúť svojmu pôvodu. Vychádzajúc z toho, čo je dané našimi dejinami, sme slobodní len v spoluurčovaní budúcnosti (...). Skryme pred sebou svoje dejiny, a ony nás prepadnú, ani nebudeme vedieť ako. A povedú nás bláznivé príznaky minulosti“ (2002, s. 33 – 34). Sme tak trochu v rozpakoch, ako prevziať

povinnosť, záväzok, imperatív, ktorý naši predkovia pomenovali raz vznešene, inokedy vecne ako všeslovanská vzájomnosť, spolupatričnosť, všeslovanská budúcnosť, slavjanofilstvo, austroslavizmus, slovanská politika, slovanská civilizácia či dokonca panrusizmus v areáli dejov postbipolárneho sveta 21. storočia. Idea jednoty Slovanov a jej reifikácia prostredníctvom zjazdov, spolkov, jazykových apológií, deklarovania spoločnej pravlasti, spoločného rodu a kmeňa, mesianistickej vízie panslovanských zajtrajškov, reflektovala totiž potreby 19. storočia, teda nástupu prvej priemyselnej modernosti; bola aspektom, stránkou, rozmerom hľadania, získavania, formovania, prípadne upevňovania národnej identity korporácie Slovanov v podnajskej monarchii. Ibaže 90. roky „krátkeho storočia“ – tak pomenoval anglický historik E. Hobsbawm 20. storočie, pretože začalo až v roku 1914 a skončilo už v roku 1989 – sa rozbehli novým smerom, ktorému hovoríme už udomácneným termínom, slovom globalizácia. Globalizácia priniesla multiplikovanú kultúrnu rôznosť a diskontinuitu, novú neprehľadnosť, pluralitu a mobilitu informácií, obrazov, tovarov a ľudí, podľa niektorých dokonca vyprázdňuje národný štát. Rubom mnohosti, výsledkom dialektiky lokálneho a globálneho je i „nová tyrania hľadiska totality: aby sme prežili, musíme sa nechať uväzniť v sieti demokraticky neovládateľných štruktúr rastu Rastu“ (Bělohradský, 2004, s. 9).

V nadväznosti na to si osvojili publicistika i politologická veda vo vzťahu k hodnoteniu globalizačných trendov takmer klišovité tvrdenie, že ide o jav kultúrnej homogenizácie, vznik jednej unifikovanej svetovej

kultúry. Zdá sa však, že postmoderné globálne dianie bude ďaleko viac atakovať, spochybňovať a zneisťovať rovinu politiky ako priestor kultúry, a teda aj kultúrneho. Pokiaľ nebudeme zamieňať kulturologické zretele so zbožným, ba až zbožšteným designom a s konvergenciou kultúrnych symbolov, potom kultúrne akty, kultúrne „správanie sa“ má naďalej lokálny charakter a viaže sa nie s globálnym, ale miestnym a diferentným, nanajvýš ak s globálnym. Idea jednej a jednotnej Európy sa musí omnoho viac vyrovnávať so zmenami vo sfére politiky, a ako podčiarkuje B. Horyna, súc pod „dojomom“ sociologických bádanií U. von Becka, „globalizácia (...) ohlasuje vek post-internacionálnej politiky (...)“ (2001, s. 175). Koniec medzinárodného a rozvoj post-internacionálneho znamená, že o sebe dávajú vedieť nadnárodné, transnacionálne hospodárske, sociálne, politické a ekologické organizácie. Ktovie, do akej miery budeme „samoľúbi“, „márniví“ či utopickí, ak interpretujú touto optikou, idea slovanstva, slovanskej sunáležitosti a symbiózy – zaštitená inštitúciou periodických zasadnutí slovanských zjazdov, slavistických kongresov alebo im podobných grémií – bude plniť funkciu transnacionálnej subpolitiky, akéhosi obranno-útočného „syndikátu“, s cieľom napomáhať vzťahom úcty a rešpektu k vlastným kultúrnym symbolom, ich rozvoju i obrany pred vulgarizáciou a sploštením na pozadí jazykového imperializmu angličtiny, ktorého predvojom je takmer bezmedzný kompromis mocenských elít postkomunistických štátov voči americkému unilateralizmu. Spomenutá neoliberálna pravica, akási obdoba stredoeurópskeho mccarthyizmu, zvyčajne ignoruje, až podceňuje všetko ruské či slovanské, vrátane bezprecedentného pokusu vytlačiť Rusko z Európy, respektíve zo západnej civilizácie vôbec.

Zámerne zdôrazňujeme slovo jazyk, respektíve to, čo prerástlo do predstavy „vysoký kultúrny jazyk“, pretože práve on je v istom zmysle – povedané pateticky – údelom, osudom strednej Európy presne tak, ako história idey moderného slovanstva má svoje historické a geopolitické epicentrum v trojjedinom habsburskom cisársko-kráľovskom sušatí. A vyslovené vecne: jazyk bol a je (?) v stredovýchodnej Európe politikum, bol a zostáva doménou hier politickej moci a jej prislúhovačov, pretože boj o jazyk, uchádzať sa o poctu, výsadu vládnuť jazyku a v jazyku či jeho prostredníctvom, zamestnával monarchistický rod a cirkevnošľachtické kruhy s ním späté práve tak ako stav privilegovaných zámožných meštianskych patricijov alebo vzdelaných, ale nemajetných „plebejcov“ – inteligenciu.

Autori Norman Davies a Roger Moorhouse komentujú osobitosť, neopakovateľnosť, jedinečnosť, zvláštnosť strednej Európy ako prirodzený dôsledok životných podmienok v oblasti medzi Východom a Západom nasledovne: „(...) vždy sa tu vyskytovalo

mnoho migrantov a kolonistov. V celých písaných dejinách, a ešte i skôr, bola stredná Európa mnohokrát cieľom vpádu kočovných kmeňov a vojenských invázií (...). Nie je teda div, že obyvatelia strednej Európy žili vo svete mnohých jazykov, kultúr, náboženstiev a národností. Tento etnický kaleidoskop tu bol od nepamäti čímsi prirodzeným. V „storočí nacionalizmu“, keď sa každý národ domáhal výlučného práva na vlastné políčko, sa však prejavil ako mimoriadne nepohodlný“ (2009, s. 108, s. 109).

Nie je národ ako národ, diferencovaním medzi národmi štátnymi a národmi kultúrnymi začína Hagen Schulze svoju monografiu Štát a národ v európskych dejinách (2003, s. 95, s. 113) ako 7. zväzok edície Utváranie Európy. Zotráva na konštatáciách niekoľkých generácií historikov, podľa ktorých spoločenstvo jednoty národa, jazyka a štátu v ére moderného veku nie je pre región strednej Európy samozrejmosťou. Práve naopak, asynchronnosť ich vzťahu zamestnávala každodennosť našich predkov a zapadala do množiny toho, čo literárni historici a dejepisci nazývajú národnodemancipačným pohybom.

Jeno Szucs nazýva strednú Európu „defenzívnym regiónom“ (2001, s. 68). Claudio Magris na ironické seabodmietnutie strednej Európy využije repliku z básnickej skladby Kniha písania, kde „stojí“: „Keď rozprávača pozvú, aby nastúpil do električky dejín, odpovedá: ‚Chodte. Ja prídem o trochu neskôr, alebo neprídem vôbec‘“ (2009, s. 86). Pre amerického historika poľského pôvodu Piotra S. Wandycza úvahy o nej vychádzajú z „paradigmy“ historického a kultúrneho pojmu stredovýchodnej Európy, spojené s modelom centra a periférie a konštatovaním: „Oneskorený štart a kultúrne oneskorenie („civilizačná mladosť“) stredovýchodoeurópskeho vývoja sú zrejmé. Tento región stal sa súčasťou európskej stredovekej pospolitosti a civilizácie až v 10. storočí v dôsledku prvej veľkej výzvy prichádzajúcej zo západu, ktorou bolo kresťanstvo“ (1998, s. 15). Ak budeme rešpektovať toto stanovisko a opomenieme autorov, ktorí tvrdia, že kresťanský svet obsiahol i tento región pred 10. storočím¹, predsa len od pohanstva ku kresťanstvu sme sa dostali až v druhej fáze druhého okruhu evanjelizácie kontinentu, teda ako všetci tí, ktorí zostali za limes Romanorum.² Pri istom zjednodušení a aplikácii mýtu slovenstva ako starobylého národa, prechod od pohanstva ku kresťanstvu je aj pre nás zrodom „posvätného“ národa, vrátane nie nepodstatnej latinizácie slovienskej liturgie a byzantského, cyrilometodského, ortodoxno - kresťanského posolstva vôbec. Nie je národ ako národ. V časoch konca Veľkej Moravy a počiatkov uhorského

¹ Pozri napr. Čaplovič, D. 1999. *Osmičky v našich dejinách*. Bratislava: Perfekt, 1999, s. 9 – 12.

² Pozri Rémond, R. 2003. *Náboženstvo a spoločnosť v Európe*. Praha: Lidové noviny, 2003, s. 125 – 144.

kráľovstva predkovia Slovákov samozrejme nemali slovenskú identitu, necítili sa byť Slovákmi, slovenské povedomie, sebaidentifikáciu takejto proveniencie získavajú postupne, pri stretnutí s inými, cudzími spoločenstvami. Prelomom môže byť – podľa Jána Tibenškého³ – 17. storočie ako prelomový čas vo vývoji slovenskej feudálnej národnosti, teda spoločenstva stavovsky vyššie postavených ľudí, ktorí sa identifikovali ako „Slováci“ vo vzťahu k Nemcom, Maďarom; nie je to ešte moderný národ ako homogénne etnikum na pozadí likvidácie stredovekých stavovských výsad a akceptovania liberálnych slobôd, akými boli zrušenie nevoľníctva, resp. poddanstva a pokusy o zavedenie štandardizovanej normy spisovného jazyka. Pre náš latinizovaný priestor, resp. Západ vôbec bolo však dôležité, že po páde Ríma (476) dochádza ku oddeleniu spirituálnej a svetskej moci, sekulárnej a sakrálnej sféry, tj. rímska cirkev sa z imperiálnych ambícií vlastných svetským vládcom i jej samej, z absolutistických „chutí“ cízarskosti vyslobodila vďaka atakovaniu Ríma germánskymi barbarmi – bez čoho by boli nemysliteľné renesancia a reformácia, budúce sekulárne národné štáty a moderná „agenda“ ľudských práv. Protestantická reformácia v 16. storočí putá medzi kresťanstvom a národom nezrušila, ale od základov zmenila, keď narušila náboženskú jednotu a kresťanstvo rozdelila.

Národnoemancipačné akty v strednej Európe, teda i postupné formovanie moderného slovenského národa započaté v 18. a hlavne v 19. storočí, boli súčasťou – i keď oneskorenou – procesom moderny s jej osvietenko – racionalistickými „zvykmi“ a podnetmi. V okcidentálnej Európe sa trendy a úsilie moderny napĺňa pri vzniku takých „paralelných“ hodnôt, akými boli vznik jednotného národného trhu = štátu, sekularizácia kultúry, decentralizácia ideologického vedomia. Naše národno-buditeľské, obrodenecké snahy – najprv národ, niekedy v budúcnosti štát – nazval František Novosád „režimy dobíjania“ alebo „spor o to, čo vlastne je Európa a ako, kadiaľ sa do nej dostať (...), (cez) Budapešť, Viedeň alebo Peterburg (...)“ (2003, s. 111). Kým slovenské kultúrno-cirkevné politické elity, teda nie národ ako celok, pracovali v „režimoch dobíjania“, na periférii, ktorá „vykazuje (...) relatívne nízky stupeň civilizačnej a kultúrnej autocentrickosti“ (Novosád, 2004, s. 15), na západe = v centre = v Európe národ sa stane sekulárnym náboženstvom, lebo platí: to, čo spoločnosť integruje, je jej náboženstvom. Národ, národné vedomie, nacionalizmus, nacionálne uvedomenie – „kto chce, nech si medzi nimi rozlišuje“ (Novosád, 1994, s. 89) – sú síce ako kategórie politologickej vedy

mŕtve, nehybné,⁴ ale reifikované a nominalizované v praxi prezentujú potreby industrializmu: mobilnú, atomizovanú, homogenizovanú, bez stavovských predsudkov a hierarchií budovanú spoločnosť, resp. štát.

Kde teda hľadať počiatok istej bizarnosti, nevšečnosti, akéhosi trinomizmu starého kontinentu, ktorý spočíval v „dejinnosti Západu, v absurdných dejinách Strednej Európy a bezdejinnosti Východu?“ (Krouťvor, 1990, s. 73). Z hľadiska vzniku moderných európskych národov – ak obídeme fakt, že termín stredoveký národ sa identifikoval so šľachtickostavovským hierarchizovaním society – sa teda kontinent rozpadal do troch oblastí, ktoré sa v minulosti vyvíjali veľmi rozdielne a ktoré aj s rozdielnymi predpokladmi vstupovali do obdobia „rozbehu“ medzi starou, agrárnou a stavovsky rozdelenou Európou a Európou aktuálnou, charakterizovanou treťou industriálnou modernosťou. Páter Hanák zdôrazňuje, že „stredná Európa, ktorá bola až do 16. storočia organickou súčasťou Occidentu, zaostala oproti západnému ranému kapitalizmu, bola mu podriadená; jej územia obsadené Turkami začali v absolútnom zmysle upadať“ (2001, s. 110). V podunajskom mocnárstve, v „Uhrách“, t. j. v Zalitavsku zvlášť, moháčska katastrofa privodila namiesto postupného uvoľňovania feudálnych pomerov upevnenie hospodárstva založeného na poddanskej robote, v mestách sa zastavila akumulácia kapitálu, zavedenie trhového spôsobu života a modernizácie vôbec. Postfeudálna centralizácia štátu v ďalších dvoch storočiach bola vystužená spiatočnickým potridentským katolicizmom, „reformných“ opatrení koncilu v Tridente 40.-60. rokov 16. storočia, pre ktorý bola lutherská a kalvínska podoba reformácie bojovou výzvou i kritickým zrkadlom. Fundamentalisticky interpretované Písmo, viera, cirkev, prítomnosť i budúcnosť boli ideovo-inštitucionálnym prostriedkom obrany pred mohamedánskymi „nevercami“, a súčasne ideologicko-politickým nástrojom utužovania feudalit i v jej najbizarnejšej podobe, v šate jozefínskeho osvietenského absolutizmu. Práve katolícke kresťanstvo v triumfálnej póze jezuitského víťaza procesu rekatolizácie predznamenal „osudný“ výrok Karola Marxa o východoeurópskych „národoch bez histórie“, bez podnikateľských tried, zvyškov aristokracie, novej byrokracie a v priebehu 19. storočia bez triedy priemyselného robotníctva. V nadväznosti na to národná pospolitosť bude chápa-

³ Pozri Tibenšký, J. 1992. Funkcia cyrilometodskej a veľkomoravskej tradície v ideológii slovenskej národnosti. In *Historický časopis*, 1992, roč. 40., č. 5, s. 579 – 594.

⁴ Z. Bauman definuje národ nasledovne: „Čo je vlastne národ? To je, ako je všeobecne známe, ťažká otázka, na ktorú neexistuje jednoduchá odpoveď, s ktorou by mohol byť každý spokojný. Národ nie je „realita“ ako štát (...). Národ je od začiatku až do konca imaginárnou komunitou; ako entita existuje len potiaľ, pokiaľ sa jeho príslušníci duševne a citovo „identifikujú“ s kolektívom, s väčšinou jeho členov ani nikdy neprídu do fyzickej blízkosti. Národ sa stáva duchovnou realitou a ako taký je imaginárny.“ (1996, s. 162 – 163).

ná, prijímaná ako etnikum s "pokrvnou" príbuznosťou, heroicky a romanticky inscenovanou minulosťou, prebytkom páťosu, atakom emócií, príznačnej dávky sentimentality až iracionality a aby sme nezabudli – ako „jav“ s maximom kultúry s dominantným postavením jazyka a minimom štátu, politiky či občianskeho povedomia.

Moderná doba začína odratávať svoj letopočet vo chvíli, keď „osvietená“, „liberálna“ zásada augsburgského mieru „cuius regio, huius religio“ stráca funkciu kontroly vyznania poddaných zo strany štátu. Definitívne oddelenie náboženstva a politiky uskutočnia osvietenci v mene rozumu, ale rozum – ako ukázala prax osvietenských monarchií – nestačil na mobilizáciu poddaných v službách štátu. To dokázal až nacionalizmus ako základ moderných národných štátov. Štát sa stal inštitúciou zriadenou občanmi pre občanov, alias národné spoločenstvo, a nepotreboval už ďalšie ospravedlnenie. Národ, národné povedomie, nacionalizmus, nacionálne uvedomenie v silovom poli Západu je teda moderným fenoménom, výsledkom modernizačných spoločenských pohybov industriálnej éry. V tejto teoretickej i praktickej perspektíve nie je primárnou ani „prirodzenou“ formou združovania sa ľudí, ale je niečím, čo sa formuje v čase a formuje sa ako odpoveď na procesy modernizácie štátu. Ten rozbieha prirodzené celky tradičnej spoločnosti – etnos, rodinu, stav, náboženskú obec, lokálne spoločenstvo. Vlastne oslobodzuje „ľudí“ od doterajších partikularizmov, tradičných väzieb či už osobných, alebo teritoriálnych a hlavne, „základnou významovou jednotkou spoločenského života sa stáva jednotlivec, autonómne individuum, autonómia individua má dimenzie morálne, politické, právne a ekonomické“ (Novosád, 1994, s. 90). Priložme dimenziu, rozmer *národného*, alebo sumarizujúc: v západnom časopriestore sa vžilo spojenie kultúrneho a štátneho národa, národ je v istom zmysle identický so štátom a štát má ambíciu v blízkej budúcnosti komunikovať s občanom, ktorý je množinou identít, vrátane národnej či národnostnej, teda individuálny subjekt nebol obetovaný na oltár národnej jednoty. Vladimír Mináč sa vyjadril, že aj po podpísaní mieru v Satu Mare (1711), ktorým sa oficiálne skončila revolta kalvínskych sedmohradských kniežat proti katolíckemu viedenskému Hofburgu, Uhorsko „zostalo v západo-východnom prievane“ (1993, s. 22). Ibaže romanticko-neromantický a osvietensko-neosvietenský J. G. Herder revitalizoval dejiny strednej Európy myšlienkou, ktorou sa ľudstvo neskladá z atomizovaných individuí, hoci ich podstatou je univerzálny rozum, a u ktorých priestorové aj časovo špecifické vlastnosti sú irelevantné. Naopak, ľudstvo tvoria národy, teda kultúry a ich podstata aj hodnota spočívajú práve v ich špecifickosti. Hodnota a kvalita ľudských bytostí netkvie v tom, čo majú spoločné, ale v tom, čo od seba rozličné spoločenstvá odlišuje. To, na čom skutočne zá-

ležalo, bola práve iba táto odlišnosť, neopakovateľnosť, vlastne kultúrna špecifickosť. Abstraktnému nacionalizmu osvietencov tak protirečí akcent svojráznosti, jedinečnosti, autentickejši národného s nezanedbateľným romantickým podloží, veľkorysými gestami, hrdinami veľkomoravskej minulosti či protitureckej, alebo protipanskej odbojnosti. Ako poznamenáva Ernest Gellner: „Romantizmus sa takmer ideálne hodil na to, aby poskytol nacionalizmu vlastný jazyk a štýl“ (2003, s. 87).

Hlavnou „surovinou“ pri koncipovaní národného je jazyk. Jazyk sa všeobecne považuje za hlavné, ak nie jediné hraničné označenie pospolitosti nazývanej národ. Dominuje názor, podľa ktorého, aby sa národ mohol nazývať národom, mal by mať / musí mať vlastný jazyk. Národ sa tak etabluje ako primárne kultúrny fenomén s prednostným a mobilizujúcim postavením „svojho“ jazyka. Stredná či stredovýchodná Európa – ako sme už uviedli – poznačená syndrómom iba dovezenej priemyselnej revolúcie, trpela absenciou podnikateľských tried a istým „prebytkom“ inteligencie, klerikov a katechetov zvlášť. „Hlavnou činnosťou intelektuálov je používanie a ovládanie jazyka a v strednej a východnej Európe naň získali takmer monopol“, konštatuje George Schöpflin umom sociológa (1997, s. 11). Historik, politológ by tento výrok sumarizoval konštatovaním, že vládnuce habsburské impérium sa usilovalo jazykovo homogenizovať svoje obyvateľstvo v mene väčšej výkonnosti a imperiálnej lojality. Otázky jazyka a gramotnosti aj preto získavali politickú dimenziu, akú však na Západe nemali. Nezabúdajme, že jazyk bol / je nielen účinným nástrojom komunikácie, ale aj prostriedkom legitimacy, vlády nad vlastným osudom, morálkou, kultúrnymi kódmi ... V monarchii sa miesili nárečia, ľudia, myšlienky, osudy, svetonázory, no a na pozadí toho-ktorého jazyka aj špecifické vízie reality. V „novom“ maďarskom Herrenvolku – po dualistickom zrovnaní pomerov medzi Viedňou a Pešťou v roku 1867 a po národnostnom zákone z roku 1868 – sa ambície Maďarov potýkali s ambíciami Srbov, Rumunov, Chorvátov, Nemcov, Slovákov, Rusínov, pričom boli zasadené do vytvárajúcich sa národných jazykov. Išlo preto o pospolitosť (i) s vysokým stupňom politickej neznášanlivosti deklarovanej prostredníctvom ambícií jazyka alebo jazykovej animozity na politickej úrovni. „Občianska cnosť sa stratila v kultúrnej cnosti a stotožňuje sa s jednojazykovosťou. Mnohojazykovosť sa chápe ako slabosť, ktorá potenciálne ohrozuje budúcnosť spoločenstva (...). Jeden štát musí sa rovnať jednému jazyku (...)“ (Schöpflin, 1997, s. 11).

Konštatovali sme, že v stredovýchodnej Európe používanie jazyka ako mobilizačného nástroja – teda takého, s ktorým intelektuáli zaobchádzali najpohotovejšie – zanechalo nezmazateľné stopy na politike, na kultúrnom spoločenstve a na vzťahoch s inými kultúrami. Priam prorocky vystihol „obcovanie“ v jazyku ako ma-

jetku inteligencie Vladimír Mináč slovami: „U nás na začiatku bolo vždy slovo. Ako ono biblické slovo, ktoré skutkom učiněno jest, slovenské slovo sa stalo najvyšším výrazom národnej vôle, skutkom pred všetkým skutkami. Národná literatúra je súčasne publicistikou a politikou: politika sa pohybuje najmä v rámci literatúry a publicistiky. Táto dvojdomosť vznikla z historickej nevyhnutnosti – slovo bolo jedinou zbraňou, príčinou i dôsledkom. Písané slovo bolo práve také všadeprítomné ako bezmocné; suplovalo to, čo sme nemali, cisára a dvor, generálov a vojvodcov, bankárov a poslancov, sociálne, ekonomické a politické inštitúcie“ (1993, s. 26).

Mikuláš Nevrlý uvádza, že myšlienka slovanskej spolupatričnosti a jednoty vznikla na začiatku 17. storočia u južných Slovanov a že pevnejšiu ideovú podobu jej dal chorvátsky publicista Juraj Križanič (1618 – 1683). Nie div. Chorváti boli súčasťou „maďarskej“, uhorskej, zalitavskej časti monarchie a na ceste ku národnej a kultúrnej identite boli často konfrontovaní s nepomerne väčšou silou a mohutnosťou Poliakov, Čechov, Maďarov či Srbov. V porovnaní s týmito národmi mali ich snaženia dlho charakter dedinskej ľudovej kultúry. Slováci by o tom vedeli rozprávať. Kontaktovali sa a napríklad prvý predseda Matice slovenskej Štefan Moyzes zakotvil na dve desaťročia v chorvátskom prostredí, bol ministrom školstva a kultúry v 1. chorvátskej vláde, na záhrebskej kráľovskej akadémii bol profesorom filozofie a gréčtiny a na uhorskom sneme (1847 – 1848) zastupoval záhrebskú kapitulú i chorvátske záležitosti pri permanentných sporoch Chorvátov a bána Jelačića s peštianskymi šovinistickými vládcami.

Politici a literáti vytvorili a slavisti – historici popísali dejiny poľského, ukrajinského, slovenského, rusínskeho či dokonca ruského slavjanofilstva i v jeho „najmilitantnejšej“ podobe mesianistických vízií zamieraných na Rusko so zrejším politickým rozmerom, oscilovaním ku ruskému cízarpapizmu a cárskej autokracii. Ak odhliadneme od tohto „extrémneho“ názoru spôsobeného porážkou v revolúcii roku meruôsmeho, podobne blahosklonným prijatím prosbopisov, žiadostí, memoránd viedenským dvorom, ale bez faktického účinku, mala idea jednoty Slovanov svoju objektívnu a subjektívnu príčinu. Objektívnym faktorom proklamovaného úsilia jednoty bola sila Ruska, Ruska silnejšieho v priebehu 17. a 18. storočia, pričom jeho imperiálny rozmer kulminoval po páde Napoleona. Na kongrese vo Viedni (1814) kancelár Metternich resuscitoval ideu Európy na Západe, v strede a na Východe. Stredná Európa si naďalej mohla „požičiavať“ od Západu rozum a od Východu cit a v súkolesí tohto racionálno-iracionálneho spojenectva pestovať fetiš zvaný jazyk, ktorý mal byť imaním kolektívneho vedomia a ozdobou ľudovej fantázie. Práve jazyk – podľa nášho názoru – bol tým subjektívnym momentom, ktorý podne-

coval a naplňoval ideu jednoty Slovanov v dvoch rovinách a ich podobách, v partikulárnej a univerzálnej. Myšlienka jednoty – pod determinantom zbožštenia úlohy jazyka vo fenoméne národ – mala charakter duchovne-kultúrneho, ideálneho, až duchovne-mystického súznenia či spojenectva na pozadí úcty k ruskému jazyku. Ruský jazyk bol latinčinou slovanstva, nadsťavbou slovanského sveta a univerzálnym prostriedkom prezentácie sily, duchovnosti a morálnosti slovanstva. Ak slovanskí literáti v roli národných dejateľov a politických činovníkov podnikali cesty na Rus, akoby tým chceli naznačiť, že Slovania majú v monarchii aj inú alternatívu. Čosi iné znamená však to, že ruský monarcha nehodlal so svojim rakúskym „bratom“ narúšať spojenectvo, ktoré sa osvedčilo v napoleonských vojnách či pri pomoci viedenskému dvoru stabilizovať pomery v monarchii po porážke maďarskej revolúcie. Partikulárnym bolo prostredníctvom vedomia jednoty, sily a spolupatričnosti Slovanov zápasíť o národné bytie či prežitie (Slováci, Chorváti, Rusíni), pestovať a upevňovať vedomie národnej identity, neopakovateľnosti, zvláštnosti v prostredí mocensko-politického jazykového diktátu nemčiny a maďarčiny.

Ak sa vrátíme k tomu, čím sme začínali, teda k poznámke o „konci dejín“ či konci histórie, musíme sa nanovo opýtať, čo zostalo z idey jednoty slovanstva dodnes. V mori plurality, „demokratického“, individualistického a hlavne sebeckého je to už iba zaprášená relikvia, staromilstvo, antikvárny, múzejný exponát? Budeme si donekonečna pripomínať slovenskú a slovanskú „družnosť“, velebiť slovanský (a teda i slovenský) cit, pohostinnosť, usporadúvať festivaly ľudovej tvorivosti, hlučné púte či už svetské alebo religiózne, najlepšie s účasťou zahraničných Slovákov? Môžbyť, že nie. Sú aj iné možnosti. O jednej z nich, respektíve o odkaze slovanstva pre dnešok hovoril Jiří Gruša, niekdajší riaditeľ európskej sekcie PEN klubu takto: „(...) o čo ide; ochrana jazyka. Ochrana je pracovné slovo. Nie kroje a ľudovky, ale ochrana zdrojov tvorivosti. Nie je to obranný priestor, nie vydeľovanie niečoho, ale zahrňovanie. Nie je to nijaký zápas s globalizáciou, je to naopak, otvorenosť jazyka, lebo ochrana identity tkvie práve v tom“ (2003, s. 13).

Žijeme vo svete, ktorý má množstvo ďalších svetov honosiacich sa svojbytnými, neopakovateľnými a jedinečnými kultúrnymi zážitkami. Jeho súčasťou sú a chcú zostať, hoci symbolicky, naši slovanskí predkovia a aktuálne slovanská pospolitosť žijúca v stredovýchodnej, južnej i východnej Európe. Jedinečným výsledkom ich symbiózy bol i vznik a rozvoj národných jazykov. Filozofi i sociológovia jazyka tvrdia, že malé jazyky sú nehotové s im vlastnou citovosťou, ale nie sú primitívne. Takých niet. Majú výnimočnú schopnosť nahliadať na veci z iného zorného uhla, inak, svojsky a osobito vykladať minulé, súčasné i budúce. V glóbe

preplnenom obrazmi je to poslanie, záväzok, povinnosť každého z nás a Slovanov spolu.

Literatúra:

- BAUMAN, Z.: Myslet sociologicky. Netradiční uvedení do sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství 1996.
- BĚLOHRADSKÝ, V.: Dlouhý stín krátkého století. In Právo. Salón. Literární příloha Práva, 22. apríl 2004, č. 364, s. 1, 3.
- ČAPLOVIČ, D.: Osmičky v našich dejinách. Bratislava: Perfekt 1999.
- DAVIES, N. – MOORHOUSE, R.: návraty střední Evropy. In V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém. Ed. J. Trávníček. Brno: Host 2009, s. 100 – 111.
- GELLNER, E.: Nacionalismus. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2003.
- GRUŠA, J.: Nebyť sluhom, to je práca spisovateľa. In Sme. Príloha Fórum, 25. 10. 2003, roč. 11., č. 40, s. 13, s. 16.
- HANÁK, P.: Stredná Európa ako historický región. In SZUCS, J. Tri historické regióny Európy. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 109 – 125.
- HORYNA, B.: Idea Evropy. Pohledy do filosofie dějin. Praha: Argo 2001.
- JASPERS, K.: Malá škola filozofického myslenia. Bratislava: Kalligram 2002.
- KROUTVOR, J.: Potíže s dějinami. Praha: Prostor 1990.
- MAGRIS, C.: Budapešťský kulatý stůl. In návraty střední Evropy. In V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém. Ed. J. Trávníček. Brno: Host 2009.
- MINÁČ, V.: Odkiaľ a kam, Slováci? Bratislava: Remedium 1993.
- Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě. 2005. Eds. Z. Hlavičková & N. Masłowski. Praha: CES 2005..
- NOVOSÁD, F.: Alchymia dejín. Slovensko v dobe neurčitosti. Bratislava: Iris 2004.
- NOVOSÁD, F.: Doba X. Eseje o formách politickosti. Bratislava: Iris 2003.
- NOVOSÁD, F.: Vysvetľovanie rukami. Filozoficko-teologické úvahy. Bratislava: Iris 1994.
- RÉMOND, R.: Náboženství a společnost v Evropě. Praha: Lidové noviny, 2003.
- SCHÖPFLIN, G.: Jazyk a etnicita v strednej a východnej Európe. In OS. Fórum občianskej spoločnosti, máj 1997/1, s. 10 – 12.
- SCHULZE, H.: Stat a národ v evropských dějinách. Praha: Lidové noviny, 2003.
- SZUCS, J.: Tri historické regióny Európy. Bratislava: Kalligram 2001.
- TIBENSKÝ, J.: Funkcia cyrilometodskej a veľkomoravskej tradície v ideológii slovenskej národnosti. In Historický časopis, 1992, roč. 40, č. 5, s. 579 – 594.
- WANDYCZ, P. S.: Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody. Praha: Academia 1998.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0789/11 Občianske kompetencie ako súčasť kľúčových kompetencií žiaka strednej školy.